

Vzpomínka na J. B. Kozáka a malá úvaha [2008]

Před 120 lety se v Čáslavi narodil Jan Blahoslav Kozák, dnes zapomínaný, ale kdysi významný myslitel, vysokoškolský pedagog a také politik doby mezi oběma velkými válkami. Vyrůstal na faře, jeho otec byl výraznou postavou českého protestantismu, k jeho příbuzným patřil superintendent Ferdinand Císař, ale navzdory tomuto prostředí (anebo v jeho důsledcích) se Kozák po vystudování theologie od dráhy kazatele odvrátil a napsal o tom později knížku, kde předkládá své důvody jakoby otci; před válkou ještě působí v rodném městě zprvu jako vikář a učitel, dál už se věnuje jen dráze učitelské. Doktorát získává na filosofické fakultě již na počátku války (1915), učí zprvu němčině a angličtině na obchodní akademii v Kolíně a v Praze, brzo po válce předkládá pozoruhodnou habilitační práci o možné aplikaci teorie tzv. „ekonomizace“ organických aktivit v biologii na některé základní problémy filosofické logiky („kniha“ vyšla 1921 v několika pokračováních jen časopisecky). Práce spadá převážně do oboru logiky, ale Kozák se v ní překvapivě inspiruje starší (1906, německy 1910) průkopnickou Jenningsovou knihou o „chování nižších organismů“; americký autor tam poprvé zavedl pojem „ekonomizace“ aktivit (akcí a reakcí) jednodušších živých tvorů a Kozák touto cestou zkoumá možnost alternativního výkladu původu některých kategorií, které byly kantovsky pojaty jako apriorní. Dnes se tento myšlenkový podnik může leckomu zdát naprostou chybou, neboť po Husserlově vyvrácení psychologismu v logice se biologizace problému musí jevit jako ještě nemožnější. Důkladnější přečtení Kozákovy (velmi špatně dostupné) práce však ukazuje, že autorovi šlo o mnohem dalekosáhlejší a důsažnější plán, k němuž se pak v různých obměnách vracel po celý život. „Ekonomizace“ myšlenkových aktivit nemá totiž pojmy a kategorie „odvysvětlit“, ale spíš jen umožnit jejich intencionální soustředění na něco, co není součástí vědomých aktů, ale tím, k čemu se tyto akty vztahují. V té době nelze doložit nějaký větší vliv na Kozáka ze strany předfenomenologického Husserla (lze jej ovšem lehce považovat za možný), nicméně analogie tu bijí do očí. Sám Husserl ostatně bedlivě sledoval von Uexküllovu školu, když pracoval na své koncepci „přirozeného světa“ (a později „žitého světa“, nebo – jak Patočka překládal – „světa našeho života“). V 30. letech se Kozák s Husserlem i myšlenkově setkával častěji; to, jak si svůj vlastní koncept rozvrhoval již před mnoha lety, mu cestu k porozumění na jedné straně usnadnilo, ale na druhé straně také ztížilo a v něčem jej přimělo i k distanci a kritice. V nemalé míře v tom sehrál významnou úlohu i Jan Patočka, Kozákův student a habilitand, jemuž však Kozákova jaksi malá myšlenková preciznost a vytrvalost v domýšlení

šla dost proti mysli (Patočkovi šel ovšem na nervy i Rádl, kterého jinak jako jediného považoval za respektabilního meziválečného českého filosofa; jednou dokonce na dotaz, proč v přednášce o naší meziválečné filosofii – jak znělo zadání – mluvil jen o Masarykovi a o Rádlovi, prohlásil, že „není o čem mluvit“).

Česká filosofie z doby mezi válkami (ostatně ani v dřívější době, ještě za Rakouska) nemá žádného velkého systematika, a tak se pochopitelně nemůže měřit se světovými velikány. Ale to je jen povrchní pohled a velmi jednostranné hodnocení. Hlavním úkolem a cílem filosofie není budování velkolepých myšlenkových staveb, ale oslovování co největšího počtu lidí, a to ve věci kultivace jejich nejen myšlenkového, ale všeho životního zaměření. Právě v tom byl Kozák vpravdě českým myslitelem, protože se neváhal vyslovovat k naléhavým otázkám veřejným a politickým a stal se dokonce aktivním politikem (byl senátorem za národní socialisty, pracoval v zahraničním výboru). Přednášel i v malých městech, psal články i brožurky, neváhal vyslovovat kritické soudy, nejen pokud jde o náboženství a stav církví, ale rozebíral pozitiva i negativa demokracie a demokratismu, vyjadřoval se jasně k otázce postavení žen, zvláště pak také žen intelektuálek, měl řadu hlubokých postřehů i podnětů v záležitostech obecné mravnosti a etiky, zejména v problematice mravní výchovy mládeže, napsal naši nejlepší meziválečnou knihu o stavu současné etiky atd. Neváhal se zabývat ani problémy naší nezdravé národnostní politiky v novém státě (i když, jak říká, „nešel tak daleko jako profesor Emanuel Rádl“), ale volil jasná slova nejen vůči fašizujícím a pak vysloveně fašistickým tendencím v blízkém zahraničí, ale i vůči projevům nedůslednosti a slabosti demokracií v zemích našich tehdejších západních spojenců (předvídal pád Francie). Ve Spojených státech potom Kozák přednášel a psal dál. Nepatřil k nejužšímu kruhu kolem zahraniční vlády, protože, jak říká, „v Oberlinu byl vzdálen politických center našeho odboje“ (přijal tam totiž profesuru na nižší univerzitě – college – ve státě Ohio), ale veřejnými záležitostmi našimi i mezinárodními se zabýval stále.

Někdy formuloval věty, po nichž se soudný Čech, resp. Čechoslovák musí ještě dnes zachvět a hluboce zastydět za sebe a za „své“, jako když Kozák v dubnu 1942, po začátku Heydrichova řádění, ve výhledu na situaci Němců po válce (samozřejmě prohrané, jak byl neochvějně přesvědčen), žádá na každém Němci, který bude chtít být uznán za demokratického, „*aby se styděl*“. Kozák v té souvislosti říká: „Kdyby československý národ ukrutnosti a vraždy *prováděl*, místo co by je *trpěl*, kdyby měl božského diktátora a gestapo, kdyby přepadal a vylupoval okolní národy atd. atd., pak bych byl ve vyhnanství zrovna tak, jako jsem nyní.“ Jak to potom ve

skutečnosti dopadlo, víme: český (tehdy ještě československý) národ mlčel, když české zrůdy (omezím se jen na ně) masakrovaly Němce v „divokém odsunu“ a když potom menší zrůdy a zrůdičky loupily nejen v pohraničí, ale i ve vnitrozemí a ve městech, a to ještě bez „komunistického diktátora“ a bez ještě nezkonsolidované komunistické Státní bezpečnosti, a když tímto odporným, ale autenticky domácím gestapismem byly všechny teprve přicházející hrůzy předznamenány a připravovány. Žádný Hus (ani Palach) se nevyskytl; nevím, že by se někdo byl tehdy kvůli těmto pogromům rozhodl k emigraci, neučinil to ani profesor a etik Kozák, můj učitel (tuto cestu volili tenkrát jen zločinci a kolaboranti, pokud mohli); několik hlasů pojmenovavších a kritizovavších „český gestapismus“ (vzpomínám Mareše a Hasterlíka, mj.) bylo marginalizováno a brzo umlčeno. Ani já jsem se nerozhodl emigrovat (jen jsem za svou nepřiliš důraznou poznámku před upalovaným, hlavou dolů pověšeným gestapákem u Muzea dostal pořádnou facku - malá to útěcha!); uvažoval jsem o tom nakrátko později, když už emigrovali četní jiní, ale to už bylo z jiných důvodů. Kdo je bez hříchu, ať hodí jako první.

Po Mnichově se Kozákovi podařilo s manželkou (dokonce již z protektorátu) emigrovat, ale musel doma nechat své, byť již dospělé děti (Němci se jich dost natrápili). Po válce a návratu manželů se s jistou změnou něco z toho opakovalo: Kozák byl pod velkým tlakem, když se jeden z jeho synů stal rukojmím nového režimu. Při velkém vyhazování byl ušetřen (už to ho dostalo trochu do izolace), do důchodu odešel v r. 1958. V době pražského jara prý jeho mladší komunističtí, ale demokratizující se kolegové z fakulty plánovali, že by měl být zvolen akademikem (z čehož pochopitelně nic nebylo). Kozák sám se už rozhlížel po spolupracovnících a také začal se svou druhou ženou (Vlastou Miškovskou-Kozákovou) rychleji dokončovat práce na svém velkém, životním díle o skutečně nové ontologii, tzv. kontextualismu (německy a anglicky; hlavní myšlenky ohlásil Kozák již v roce 1948 na mezinárodním filosofickém kongresu v Amsterodamu). V té době také ještě připravil pro Váhy (MF) revidovanou edici tří svých starších logických spisů, ale svazek už nemohl vyjít. Nový pokus o vydání po listopadu, kdy bylo ještě možno vydat několik svazečků nově nebo znovu, se nezdařil pro spor rodin o dispoziční práva. Pokud se dědicové nedomluví, vydání nejen tohoto sborníčku, ale hlavně Kozákova životního díla zřejmě bude muset počkat přinejmenším ještě dalších 16 let.

Kdekdo chce dnes uvažovat o tom, co že budeme mít z té sjednocené Evropy. A co takhle uvažovat o tom, co tu už jako dědictví máme a na co zapomínáme?

[Otištěná verze:]

Vpravdě český myslitel

Významný meziválečný filosof a politik Jan Blahoslav Kozák se narodil přesně před sto dvaceti lety

Čtvrtého srpna 1888 se v Čáslavi narodil Jan Blahoslav Kozák, dnes zapomínaný, ale kdysi významný myslitel, vysokoškolský pedagog a také politik doby mezi oběma velkými válkami. Vyrůstal na faře, absolvoval teologii, ale zároveň i filosofii; doktorát získává na filosofické fakultě už na počátku války (1915), učí na obchodní akademii v Kolíně a v Praze.

Brzo po válce předkládá pozoruhodnou habilitační práci o možné aplikaci teorie tzv. ekonomizace organických aktivit v biologii na některé základní problémy filosofické logiky; inspirací mu byla průkopnická Jenningsova kniha o „chování nižších organismů“ (1906). Dnes se tento myšlenkový podnik může leckomu zdát naprostou chybou, neboť po Husserlově vyvrácení psychologismu v logice se biologizace problému musí jevit jako ještě nemožnější. Důkladnější přečtení Kozákovy (velmi špatně dostupné, protože jen časopisecky publikované) práce však ukazuje, že autorovi šlo o mnohem dalekosáhlejší a důsažnější plán, k němuž se pak v různých obměnách vracel po celý život. Některé analogie s pozdějším Husserlem však bijí do očí; vždyť sám Husserl bedlivě sledoval von Uexküllovu školu, když pracoval na své koncepci „přirozeného světa“ (a později „žitého světa“, nebo – jak Patočka překládal – „světa našeho života“).

V 30. letech se Kozák s Husserlem i myšlenkově setkával častěji; to, jak si svůj vlastní koncept rozvrhoval již před mnoha lety, mu cestu k porozumění na jedné straně usnadnilo, ale na druhé straně také ztížilo a v něčem jej přimělo i k distanci a kritice. V nemalé míře v tom sehrál významnou úlohu i Jan Patočka, Kozákův student a habilitand, jemuž však Kozákova jaksi malá myšlenková preciznost a vytrvalost v domýšlení šla dost proti mysli (Patočkovi šel ovšem na nervy i Rádl, kterého jinak jako jediného považoval za respektabilního meziválečného českého filosofa; jednou dokonce na dotaz, proč v přednášce o naší meziválečné filosofii – jak znělo zadání – mluvil jen o Masarykovi a o Rádlvi, prohlásil, že „není o čem mluvit“).

Přednášel, psal

Doma i v exilu

Česká filosofie z doby mezi válkami (ostatně ani v dřívější době, ještě za Rakouska) nemá žádného velkého systematika, a tak se pochopitelně

nemůže v tom ohledu měřit se světovými velikány. Ale to by byl jen povrchní pohled a velmi jednostranné hodnocení. Hlavním úkolem a cílem filosofie není budování velkolepých myšlenkových staveb, ale oslovování co největšího počtu lidí, a to ve věci kultivace jejich nejen myšlenkového, ale celoživotního zaměření. Právě v tom byl Kozák vpravdě českým myslitelem, protože se neváhal vyslovovat k naléhavým otázkám veřejným a politickým a stal se dokonce aktivním politikem (byl senátorem za národní socialisty, pracoval v zahraničním výboru).

Přednášel i v malých městech, psal články i brožurky, neváhal vyslovovat kritické soudy, nejen pokud jde o náboženství a stav církví, ale rozebíral pozitiva i negativa demokracie a demokratického, vyjadřoval se jasně k postavení žen, zvláště pak také žen intelektuálek, měl řadu hlubokých postřehů i podnětů v záležitostech obecné mravnosti a etiky, zejména pokud jde o mravní výchovu mládeže, napsal naši nejlepší meziválečnou knihu o stavu současné etiky atd. Neváhal se zabývat ani problémy naší nezdravé národnostní politiky v novém státě (i když, jak říká, „nešel tak daleko jako profesor Emanuel Rádl“), ale volil jasná slova nejen vůči fašizujícím a pak vysloveně fašistickým tendencím v blízkém zahraničí, ale i vůči projevům nedůslednosti a slabosti demokracií v zemích našich tehdejších západních spojenců (předvídal pád Francie). Ve Spojených státech potom Kozák přednášel a psal dál. Nepatřil k nejužšímu kruhu kolem zahraniční vlády, protože, jak říká, „v Oberlinu byl vzdálen politických center našeho odboje“ (přijal tam totiž profesuru na nižší univerzitě - College - ve státě Ohio), ale veřejnými záležitostmi našimi i mezinárodními se zabýval stále.

Stydět se za „své“

Někdy formuloval věty, po nichž se soudný Čech, resp. Českoslovák, musí ještě dnes zachvět a hluboce zastydět za sebe a za „své“, jako když Kozák v dubnu 1942, na začátku Heydrichova řádění, ve výhledu na situaci Němců po válce (samozřejmě prohrané, jak byl neochvějně přesvědčen), žádá na každém Němci, který bude chtít být uznán za demokratického, „aby se styděl“. Kozák v té souvislosti říká: „Kdyby československý národ ukrutnosti a vraždy prováděl, místo co by je trpěl, kdyby měl božského diktátora a gestapo, kdyby přepadal a vylupoval okolní národy atd. atd., pak bych byl ve vyhnanství zrovna tak, jako jsem nyní.“

Jak to potom ve skutečnosti dopadlo, víme: český (tehdy ještě československý) národ mlčel, když české zrudy (omezím se jen na ně) masakrovaly Němce v „divokém odsunu“ a když potom menší zrudy a zrudíčky loupily nejen v pohraničí, ale i ve vnitrozemí a ve městech, a to

ještě bez „komunistického diktátora“ a bez ještě nezkonsolidované komunistické Státní bezpečnosti, a když tímto odporným, ale autenticky domácím gestapismem byly všechny teprve přicházející hrůzy předznamenány a připravovány. Žádný Hus (ani Palach) se nevyskytl; nevím, že by se někdo byl tehdy kvůli těmto pogromům rozhodl k emigraci; několik hlasů pojmenovávajících a kritizujících „český gestapismus“ (vzpomínám Mareše a Hasterlíka, mj.) bylo marginalizováno a brzo umlčeno.

Vydání životního díla v nedohlednu

Po Mnichově se Kozákovi podařilo s manželkou (dokonce již z protektorátu) emigrovat, ale musel doma nechat všechny své, byť již dospělé děti (Němci se jich dost natrápili). Po válce a návratu manželů se s jistou obměnou něco z toho opakovalo: Kozák se dostal pod velký tlak, když se jeden z jeho synů stal rukojmím nového režimu. Při velkém vyhadzování učitelů i studentů byl „ušetřen“ (už to ho dostalo trochu do izolace), do důchodu odešel v roce 1958.

V době pražského jara začal Kozák se svou druhou ženou (komenioložkou Vlastou Miškovskou-Kozákovou) rychleji dokončovat práce na svém velkém, životním díle o tzv. kontextualismu (česky i anglicky). V té době také ještě připravil na výzvu MF pro Váhy revidovanou edici tří svých starších logických spisů, ale svazek už nemohl vyjít. Nový pokus o jeho vydání po listopadu se nezdařil pro spor rodin o dispoziční práva. Vydání nejen tohoto sborníčku, ale hlavně Kozákova životního díla se tak zřejmě oddálí nejméně o dalších 16 let.

Kdekdo chce dnes uvažovat o tom, co že „my“ budeme mít z té sjednocené Evropy. A co takhle uvažovat o tom, co tu už jako dědictví máme a na co zapomínáme? A co musíme přebrat, abychom to cenné mohli Evropě také sami nabídnout?

https://www.lidovky.cz/noviny/vpravde-cesky-myslitel.A080804_000038_ln_noviny_sko